Farkas László

Juhász Ferenc és Nagy László – jóban-rosszban

Juhász Ferenc temetésén, a koporsó mellett, búcsúzó szavaival összebékítette a két nagy költőbarátot Ágh István, Nagy László testvére. „Testvér ha testvért temet…beledöglik abba…" „Testvéred testvéreként állok itt melletted, mint testvér, ha testvért temet." Méltán emlékeztetett nemes barátságukra, s feledtetni akarta viszályukat.

A két fiatal költő életük harmadik évtizedében barátkozott össze, és ez a szoros barátság majd három évtizedig felhőtlen volt. Sorsuk, tehetsé-gük, és sok egyéni tulajdonságuk kapcsolta össze őket. Egyikük sem könyvtárszobába született, műveltségükért megküzdöttek. Hittek a tehet-ségükben s egy igazságos társadalomban. A modernség számukra nem virtuóz kísérletezés vagy nemes esztétizálás volt, hanem sorsok, fájdal-mak elmondása, életszeretet és emberszeretet. Ostorozást is egyaránt kap-tak az irodalompolitikától, és sztereotípia volt a „Juhász Ferenc *és* Nagy László" a kritikák bűnlajstromában is.

De személyiségükben sok eltérő vonás is volt. Juhász lobbané-konyabb volt, három évvel idősebb barátja megfontoltabb. Humorban, hol nyersen, hol selymesebben, Nagy László kisfiús mosolya volt a jellemző, Juhászé élesebb, hevesebb, lázasabb. Az egyik gyakrabban utazott s távo-labb is, a másik ritkábban, Bulgáriába hosszabb időre, s többször Erdélybe, mintha haza. Egy naphosszat fúró-faragó mesterember, s egy versnek, szerkesztésnek élő megszállott. Egyikük Bián tanulta a munkásnyomort, másikuk Iszkázon a szeretett életmód elvesztését, az alázásokat… Alkotó természetük is markánsan különbözött. Juhász versei nagy lánggal születtek, Nagy Lászlóéi izzásban. Egyikük egy-egy szót lendületesen kihúzott, néha korrekturában javított, másikuk napokig, hetekig dolgozott a költeményen: kagylóban a gyöngy. Juhász gyakran szinonimákkal köze-lítette mondanivalóját, Nagy László keresgélte az egyetlen pontos szót: „megcsinálom a verset", írta. Ő két művészetben volt tevékeny, Juhász is kedvvel, játékosan rajzolt – szeretteinek, és szerkesztői értekezleten. Egyi-küknek anyanyelve volt a népköltészet, a másikuk alkalmanként, ritkán élt vele, ő inkább lázas, sodró, monumentális mondatokban írt – és sorol-hatnánk egyéniségük eltérő jegyeit.

A háború után, nehéz gyerekkoruk után a két költő hamar egymásra talált. Emelő légáramlat sodorta őket a fővárosba. A József Attila népi kollégium, majd az egyetem lett a közös sorsuk. Együtt jelentkeztek (a meghiúsult) szovjet ösztöndíjra. Költői indulásuknak első kudarcai és sikerei alapozták barátságukat, s ezt erősítette az együtt kószálás, és az együtt lakás a közös rózsadombi társbérletben. A harmadik társbérlő-barátjuk, Kormos István már 1951-ben páros versben avatta őket *Testvérek*-ké. A családalapítás és a más-más munkahelyek – Juhász az Írószövetség-ben, majd a Szépirodalmi Kiadóban, az Új Írásban, Nagy László a Kisdobosnál, majd az Élet és Irodalom szerkesztőségében dolgozott – de barátságuk a hatvanas évek táján egyre erősödött. Juhász az 56 utáni mély depresszióból remekmű versekkel ocsúdott, s Nagy László költészete is erősen emelkedő periódusban volt, ekkorra lett nagy költő ő is. 1965-ben súlyos köteteik jelentek meg, s kapták a József Attila- és Kossuth-díjakat.

Naplók, emlékezések, levelek tanúsítják ennek a barátságnak a létét. Ferenc említi majd, hogy barátja hány kötetének ő adott címet. Nagy László írásaiban gyakran megjelenik: *„Juhász Feri révén Vas Istvánnál is jártam.” „Meghalt közben Tamási Áron, akinek magas szemöldöke alatt sokszor ültünk (Juhász, Csernus, Kondor meg én) a Trombitásban, a kis Royalban.” „…Juhászéknál, vendégségben…”. „Ferivel albérletet keresve egész nap áztunk az őszben, hiába. Este bejelentette, feleségül veszi Szeverényi Erzsikét. Úgy lett. Megáldottam őket a vonaton…”* Majd Nagy László késői naplójában is gyakran említődnek a találkozások. Magam, bár a kezdetektől, s harminc évig együtt dolgoztam Juhásszal az Új Írás szerkesztőségében, csak később, főszerkesztősége, munkánk és barátságunk idején láthattam bele jobban a két barát életébe. Nagy László naplója alapján értelmezem barátságuk alakulását, erejét is – erodálódását is.

Hanem jöttek sorban a szerencsétlen konfliktusok.

Nem volt szerencsés ötlet, hogy 1974 őszén Aczél György Juhász Ferencre bízta az Új Írás szerkesztését. Bizonyára arra gondolt, hogy Jovánovics Miklós nyughatatlan, politizáló, túlságosan népszerű lapját most már költő kezére adhatja, aki visszatereli a folyóiratot a szép-irodalom kevésbé veszélyes vizeire. S ezzel a döntéssel rátette a cenzori béklyót Juhász kezére. Nagy ára lett annak, hogy a költő valóban magas irodalmi színvonalú lapot szerkeszthetett, másfél évtizeden keresztül, sok színűt, hagyomány- és értéktisztelőt, felfedezőt és újra felfedezőt, sok fiatalt indítva, támogatva, tizenhét éven át. S kicsivel több

szabadságot engedélyezett neki a hatalom: párton kívüli szerkesztőt, a dirigens barátját bonyolultabb volt felelősségre vonni, egzecíroztatni.

Később, más-más okokkal együtt, erre ment rá kettejük erős barátsága. (S még később, 1991-ben ráment maga az Új Írás, Juhász Ferencre pedig mellőzést, méltatlan támadásokat, újabb depressziót hozott.)

A hetvenes évek derekáig ez a barátság zavartalan volt.

1973-ban jelent meg az Új Írásban Nagy László aggódó, barátölelő verse, a *Rózsa-vitéznek Rózsadombra*, nem sokkal Juhász családi tragédiája, felesége elvesztése után. 1974 decemberétől már Juhász Ferenc jegyezte a lapot. S indult egy új rovat, a *Pályám emlékezete*, élén Nagy László életnovellájával. Micsoda nevekkel együtt! Illyés Gyulától Ágh Istvánig, Veres Pétertől Nemes Nagy Ágnesig, Szakonyi Károly és Csurka István… – *mindenfelől*, az akkori java irodalomból! S két szám után megint Nagy László, a lap élén, kilenc versével. Most is nagy tehetségek társaságában. És a füzet végén, a Pályám emlékezete rovat kilencedik közleményeként: Juhász Ferenc életvallomása ifjúkoráról.

A testvérköltőnek a kilenc verse elé a főszerkesztő kis bevezetőt írt. *„Édes Istenem: Nagy Lászlóval milyen lángolva és milyen bizonyossággal, dacos és mosolyos kristálygyönyörűséggel néztünk egymásra ballagó és robajos, sörhab-koszorú-szájú, gyönyörű csikó-toporzékolás ifjúságunkban, amikor azt mon-dottuk: új költészetet csinálunk! És mi történt? Büszkeség nélkül de mosolyos tekintettel mondom: teremtettünk is új költészetet!"*

S amikor Laci először látogatta meg barátját a szerkesztőségben, előttem szegezte neki az új főszerkesztő: *„Tudod mit? Szerkesszük ketten a lapot…"* – Lehetett ez puszta gesztus, baráti ölelés, a másik nagy költő elismerése, lehetett tréfa. Nem felelhetett máshogy Nagy László, mint csibészes *karlendítéssel*, tréfával. – De örömmel fogadhatta, hogy öccsét, Ágh Istvánt a főszerkesztő maga mellé vette versrovatvezetőnek. S ekkor még, 1975 nyarán Nagy László segített a szerkesztésben is. Például: megkérte őt Juhász, hogy kérjen s válogasson Rátkay Endre festményeiből egy összeállítást a következő számra. Én kísértem ki a költőt Erzsébetre, a műterembe.

Kezdetben ezt a szoros, élő barátságot mutatják annak a naplónak a bejegyzései is, amelyet Nagy László vezetett, 1975. február 14-től 1978. január 29-ig, haláláig. Könyvben – Krónika töredék, Helikon Kiadó – csak 1994-ben olvashattuk. Itt idézett bejegyzéseiben kirajzolódik barátságuk lázlapja.

Az első hat említés, másfél hónap alatt, békére utal.

„… Egész este olvastam az Új Írást. Ferenc versei ugyan édesek!" (A *Mátrai bolondozások*-ról van szó.) *„Ferivel holnap beszélnem kell, meg akarják*

támadni a Vigilia-beli interjú miatt, mint idealistát. Elleninterjú, vagy valami preventív nyilatkozat kellene." *„Ma hajnalban 1/4 5-kor Simon Pista meghalt… Bazsin lesz a temetése. Elmegyünk Ferivel. – Feri és a koszorú a New York-házban várt". „Ferit meghívtam a Rózsadomb étterembe, a szerdai áldomás ott lesz. Születésnapi összejövetel – ilyent még nem hívtam, se névnapra, se születés-napra…" „Feri már ott volt. 11-ig beszélgettünk, szó esett sokszor S.(imon) Pistáról".* (N.L. születésnapja): *„Rózsadomb: Ferivel 6 órára odamentünk, beszélgettünk. … 18-an kb. voltunk… Feri is szépen köszöntött. … J. F. 3-kor elment".*

A folytatásban aztán megjelenik egy konfliktus, huszonöt évi barátság után egy buktató. – Talán nem kellett volna – bár szeretetből tette –, a költőtestvérnek a testvérét, Ágh Istvánt odahívni az Új Íráshoz, vagy ne a versrovathoz. Az értéssel, értékfelismeréssel, versgyűjtéssel nem volt baj, erős volt a versrovat. De az el nem fogadott kéziratok visszaadása mindig keserves, és súlyosan keserves, ha a sógornőnek, Szécsi Margitnak a ver-séről van szó. Nem tudom, milyen rejtett indulatok, féltések voltak a mélyben, de Margitnak egyszer sem jelent meg ezidőben verse nálunk, s a rovatvezetőnek kellett visszaadnia a sógornő kéziratait. Ettől is, vagy mert egyébként is nehéz periódusa volt Ágh Istvánnak, így szólal meg ez a téma a naplóban:

„Pisti szomorú, tegnap valószínű, ivott. Nem ment dolgozni. Feri atyaian megszidta."

„Nyugtalan voltam. Reggeli után asztalhoz ültem, csinálgattam a szőlővesszős verset, Pisti öcsémhez. Nemsokára, 9 körül hívott telefonon. Nehezen mondta el, hogy Juhász Feri kirúgta. Vigasztaltam, így szabadabb lesz, mert mióta a szerkesztőségben dolgozik, alig írt valamit. Pistivel én is nehezen boldogulok, ilyet nem tettem volna. Költő a költőt ne rúgja ki, nicht ausradieren! Több megjegyezni valóm nincs."

„Pistinek 3 üveg sört rendelek, kettőt fölviszünk. Kemény vitatkozás. Nem tudja, mit akarok, hajnalfelé megérti, békésen elalszik. Nagyon sajnálom, hogy veszekednem kell vele, mikor úgyis elhagyatott, hogy Feri fölmondott neki."

*„Pistit a Lapkiadóba 9-re hívják /*Simonffy Andrással együtt*/. Később megtudtam: kapják a fizetést tovább, írásaikat pedig közli az Új Írás. Ez főmunkatársi állás! Bizonyára Juhász erre nem számított. Embereket 3 fegyelmi után lehet elbocsátani. Sajnálom a barátomat, lehet, az őrület jele, amit cselekedett. Nem akarom azt hinni, hogy egyszerűen zsarnokság."*

„Ültünk {a színházban} a második sorban, én J. F. mellett, akivel nem tudtam jó szívvel szót váltani Pisti miatt."

(Mint szemtanúnak, közbe kell szólnom. Nem volt ez egyik napról a másikra. A két elbocsátott rovatvezető egy ideje a mellettünk lévő büfé-

ben szerkesztett, mámor közelben. Bent volt egyszer nálunk Nagy László, bementünk a szobámba, kért, hogy győzzük meg az öccsét: nem lehet mámorból életművet teremteni. Ő maga is megmérkőzött egyszer-egyszer a démonnal, Ferenc is, de kiheverték. – Nem a mi érdemünk volt, hogy Ágh kilábalt ebből az állapotból, legyőzte a démont, és mára gyönyörű, gazdag költői és prózai életművet teremtett. – Ferenc sokáig tipródott a két renitens miatt. A napló említette kímélő megoldást Siklósi Norbert igazgatóval találták ki. S a két testvérköltő egyaránt megszenvedte ezt az esetet, de mindketten próbálták fenntartani a barátságot. Sérülten is.)

Ám újabb felhők jöttek, a politika felől. A cenzúra ellen lázadók, a nemzetféltők, a politikai tilalmakat sokallók tábora egyre jobban hallatta hangját. Illyés szavát figyelték s visszhangzották. A népességcsökkenést fájlalták. Rákgyógyító csodát reméltek a Béres-cseppektől. A kisebbségekért emeltek szót, az urbánus vitát szólaltatták meg. – Egy interjúban később Juhász így emlékezett: „… *kezdődött valami furcsa kettősség… Akkoriban indult el ez a nemzeti érzelmű mozgalom. Olyan vezéralakjai voltak, mint Kiss Ferenc és Czine Mihály. Elindultak a felosztások, ki baloldali, ki nem baloldali, ki magyar, ki nem magyar… Az említett kettősséget úgy értem, hogy ha mi kettesben voltunk Lacival, akkor ez mintha nem is lett volna. Mi ketten halála előtt itt ültünk, pálinkáztunk…*"

Nagy László a lázadókhoz húzott, Csoóri Sándor, Kiss Ferenc irodalomtörténész, Kósa Ferenc filmrendező voltak a mindennapi barátai. Juhász kerülte ezt a közéleti szerepet, az Új Írás bástyája mögött az írói rangjáért kapott lehetőségeit védelmezte, Kiss Ferenc feddő szavaival: „J. a pacifikálásra összpontosított". Kerülte a nagy „fegyelmezetlenségeket", már azzal is, hogy jobban pártfogolta az irodalmat, mint a társadalom-elemzést, bár így is kapott majd minden lapszámért egy-egy pártközponti intelmet. Egy Nagy Imre laudációért, egy rossz párttitkár alakjáért, egy „pesszimista" versért. A békétlenek törzshelye a Rózsadomb vendéglő volt. Juhász úgy látta, ez a fészke az ellene fordulóknak, Csoóri Sándorban az ideológusukat, Nagy Lászlóban a zászlójukat sejtette. Voltak olyan akcióik is, amelyekbe Juhászt is bevonták, mint Szervátiusz Tibor művei-nek átmentése Erdélyből, s ünnepi alkalmakkor együtt is megjelentek, de egyre több árnyék vetült barátságukra. Már kevesebben mondták: *Nagy László és Juhász Ferenc*, hanem választottak, s rangsoroltak. S ez a *vagy-vagy* sokakban máig él.

A napló két héttel később elkeseredetten összegez:

„*F. elhidegült tőlem. Elsiklott sokszor, hogy ne találkozzunk. Bár többször mondta, hogy jó lenne beszélgetni, fölhív telefonon. Mosolyogtam magamban*

ilyenkor. Legalább 10 éve ezt csinálja. Nagyon sajnálom. Lehet, üldözési mániája van, a hiúságtól nem tud fölengedni. Bolondocska. Nagyságát a hivataltól várja elismertetni. Nagy baj. Ő tudja jól, mi a véleményem az ilyesmiről. Segítettem volna neki, nem hagyta. Sértette volna. Lezárult a barátság. Barátság? Én voltam barátja, ő mindig a rejtelmes utakat járta. Sajnos (vagy jó), meg kell fizetni érte."

Nehéz kommentálni ezeket a múltból érkezett, válasz nélkül maradt mondatokat. Meghallgattam annak idején, utóbb is, Ferenc keserű vagy indulatos szavait, amit naplóban, írásban nem említett, de idézni nem tudom őket, csak a háttérből felmutatni valamit. Öntudatukból eredő gyengéiket nem sorolom, sem ügyészük, sem bírájuk nem akarok lenni. Szuverenitásukra és a körülményekre hárítok mindent.

A súlyos ítélet utáni másfél év majdnem-békével telt el, szelídebb említésekkel. Nem volt bojkott, az Új Írásban megjelentek Nagy László-nak, Ágh Istvánnak, Csoórinak a versei, Simonffy András novellája, kritika.

S a naplóban ilyen felemás, hullámzó bejegyzések:

„Kormossal beszéltem telefonon… Mondta, J. F. megjött a Mátrából, igen rossz bőrben van, sajnálom szegényt."

„A Hungáriába 2-re mentem, Ferenc is megjelent. Sokat beszélgettünk, személyes ügyeinkről is. Mondtam, nem tudok rá haragudni, de sok mindent másképpen kellett volna csinálnia. Irodalmi közélet, ellenségek, veszedelmek, irodalmi lapok, Illyés-ügy és még egyebek voltak a téma. – Hozott a könyvéből, szívélyes és fáradt volt. És olyan, aki torkig van már a szerkesztéssel."

„Ültem a színházban Juhász mellett…"

„3/4 5-kor megyek J. Ferihez… Sokat beszéltünk Sz(abó) Pistáról. Aztán a pletykákról. Konformizmus. Rossz a folyóirat. Azt hiszi, szabotálják az írók. N-agyon szeretné a viszonylagos békét, egységet. Én is. Funkciók, irodalom pártiság. Nyugodt volt. Én is. Nem látunk előre semmit. Csak sejtéseink vannak."

(Csak sejtéseink lehetnek ezeknek a témáknak a tartalmairól, érvei-ről. A naplóban rögzültek, választ nem kaptunk.)

„Koczkással végigbeszéltük az utat. Szerepelt témaként az „ék-verés" is. Ki veri az éket közénk, F. és én közém! Sok a pletyka, mendemonda, rágalom."

„Aczél: béküljek ki F-vel… Én: ragaszkodom hozzá, nincs békülni valónk…"

„Sok fiatal költő az Új Írásban. Tehetségesek. Ezt jól csinálja F. Érdekes ez a szám, Szabó Lőrinctől és Szabó Pistától is…"

„A Hungária Lotz-termében vacsora a Botev-díj tiszteletére …, majd J. F. beszélt szépen…"

„Még elutazásom előtt hallottam, hogy F. Nobel-díjat kap, ma úgy értesül-tem, hogy Illyéssel megosztva – mindegy hogyan, csak magyar kapja…"

„Sajnálom Ferencet, igen számított (gondolom) a Nobel-díjra…"

„Juhásznak vittem dedikált könyvet. Ferenc jó állapotban. 10 percet beszél-gettünk, panaszkodik a nőtlenségre. Mondja, hogy jó volna beszélgetni."

„J. Feri jár eszemben. Szívesen jött volna velem, de én nem hívhattam."

„… mennem kell, az Európa presszóban J. Ferivel találkozó. 4-től fél 7-ig beszélgetünk a világról."

„Itthon Csoóri telefonja: Juhásszal beszéljünk a Szervátiusz Ady-szobor ügyében. Ferenc szívesen vállalkozott egy találkozóra, a Rózsadomb étteremben."

Aztán minden még rosszabbra fordult.

„Bihari keresett versért. Az Új Írásnak ígérem a Hószakadást."

„Magvető: kiírom a könyvből a Hószakadást. Fölmenet a címét így változtattam meg: … a szívre"

„Juhász visszaküldte versemet, pár soros levél csatolva hozzá. „Minden magyarázkodás helyett: kérlek, küldj más verset! – Egyébként: mi van veled? Zelk Zoli szójárását használva: élünk, mintha külön szigeten. Nem nagy (túlságosan nagy!) luxus ez?" – Gondoltam, válaszolok neki. De nem. Hagyja el a „szigetet". Ahol ő igen jól megvan. Arra a szigetre nem óhajtok kikötni. Ennyi az egész."

„Sokszor eszembe jut J. Feri. Tűnődöm, írjak-e neki levelet, olyan rövidet, mint ő nekem, vagy egészen kurtát, csak egy mondatosat: „Nem fáj, hogy visszaküldted a verset. Jól vagyok." De vajon ezt a levelet megérdemli-e? Miért nem hívott föl telefonon. Ady-ünnepségen tartott beszéde igen szomorú, mondják, én még az újságból se olvastam, félek, még jobban elkeserednék, hogy őt végleg elvesztettem. Szegény jó Ferenc!!"

*„J. F. jár eszemben. Ha Varga M-nak (*Magdának*) igaza van, hogy becsavarodott, akkor nagy a baj. Az ősz folyamán olyan dolgokat művelt, hogy magam is így látom. Mi lesz velünk?"*

*„Leadtam versemet (*az Élet és Irodalomba*) (Hószakadás a szívre). Ezt küldte vissza J. F. barátom, Ján elfogadta."*

Nem tudom, nem emlékszem, miért adtuk vissza a verset. Talán mert talányos. Valószínűleg azért, mert azt a kétszázezer magyar katonát *szovjetek* ölték meg. Talán, mert letiltották. – Aztán engedélyezték, mert az És-ben, enyhítésül, alcímet írtak alá.

(Még egy kitérő. Valaki azt mondja, én is úgy emlékszem, egy sort ki is húztak a szövegből, hogy megjelenhessen. Nem találom nyomát. –

Lehetséges-e, hogy a költő egyetértett a kihúzással, ezért nem tették be utána a kötetekbe az eredeti sort? Csak a kézirat döntheti el. – Példaként: 1963-ban, még zordabb időben jelent meg az Új Írásban Nagy László gyönyörű himnusza, a *Búcsúzik a lovacska*. A szerkesztőbizottság kérte a költőt, hogy a *szalagos davaj-gitár*ból hagyja ki a *davaj*-t. Laci *roham-gitár*ra javította. Majd kötetben az eredeti, davajos szöveg jelent meg.)

Van még két ide tartozó bejegyzés a naplóban, egy sajnálkozó, egy ironikus.

„…„soroksári adó". Ezt Juhásztól hallottam először. Nem tudom, mi van szegénnyel."

„Belenézek a Kritikába, barátunk Ady-beszédét átfutom. Petőfi nem alkuszik, Ady nem alkuszik, J. F. nem alkuszik. Ez a logikája."

De a kapcsolat még ekkor sem szakadt meg. Nagy László utolsó estéjén Juhász Ferencné Kilián Katalin a Kassák Klubban hosszan beszélgetett a költővel.

Másnap meghalt Nagy László. A család és néhány barát súlyos penitenciát rótt ki a költő-testvérre: nem mehetett oda hozzá, és nem búcsúztathatta őt, nem temethette őt. – Csak az Új Írás következő számában, saját kéziratos sirató énekével, majd más barátai, tisztelői szavát megszólaltatva. S később emlékező verssel.

*

Az Új Írás elhallgattatása, Juhász újabb válsága idején, l991 után a televízió interjúkat készíttetett. A mellőzött, megkeseredett egykori főszerkesztőmnek és másoknak én voltam a kérdezője. Föltettem Juhásznak egy kopott kérdést, hátha vallomást, béke-szót kapok tőle. „Tudod, … Arany és Petőfi… Bartók és Kodály… Ady és Babits… ikercsillagok…" – Elgondolkodott. „Tudom, kire gondolsz. De akkoriban, a negyvenes-ötvenes években… nemcsak ketten, többen indultunk, mások is: Kormos Pista, Fodor Bandi, Simon István…"

Kitért a vallomás elől. Akkor, abban a lelkiállapotban nem alkudott.